De cursus "C.5-1. Wijsgerige Denk- en Methodeleer"

Algemeen:

Deze cursus vormt een propedeutische en filosofische inleiding tot de grondslagen van het menselijk kennen, redeneren en wetenschappelijk onderzoeken. De leergang is opgebouwd rond drie hoofdpijlers: de ontologie (de werkelijkheidsleer, waarin het "zijn" en het "zijnde", transcendentale begrippen en fundamentele zijnswetten centraal staan), de harmologie (de orde- en vergelijkingsleer die de structuur van analogieën, summatieve inductie, tegenstellingen en methodische analyse onderzoekt), en de logica met methodeleer (de formele denkleer van begrippen, oordelen en syllogismen, uitmondend in wetenschappelijke methodologieën zoals fenomenologie, formalisme, de axiomatisch-deductieve en de reductieve methode). Samen bieden deze pijlers een methodisch fundament om de geordende werkelijkheid doorzichtig te maken en vakwetenschappelijke veronderstellingen kritisch te analyseren

1: Ontologie – De Leer van de Werkelijkheid en haar Fundamenten

De cursus opent met de **ontologie** of werkelijkheidsleer, die de wezenskern vormt van de filosofie. Filosofie wordt hier niet opgevat als een oppervlakkige liefhebberij of een ideologie, maar als een toetsbaar systeem van inzichten over de werkelijkheid en het grondslagenonderzoek van de vakwetenschappen. Waar vakwetenschappen specifieke terreinen onderzoeken, analyseert de ontologie hun vooronderstellingen en mogelijkheidsvoorwaarden ("terugwaartse dialectiek").

Centraal in de ontologie staat het onderscheid tussen het "zijn" (de totale werkelijkheid) en het "zijnde" (elk concreet of mentaal verschijnsel). Binnen de klassieke begripsleer wordt een fundamenteel verschil gemaakt tussen de existentia (het feitelijk bestaan of de dat-vraag) en de essentia (de zijnswijze/ wezensvorm of de wat-vraag). Elk zijnde vertoont zes transcendentele eigenschappen: het is een zijnde (ens), een op zich bestaand ding (res), onderscheidbaar van andere (aliquid), bezit een wezensvorm (forma), vormt een innerlijke eenheid (unum), is kenbaar voor de geest (verum), en is vatbaar voor waardering (bonum).

De geordende werkelijkheid gehoorzaamt aan strikte zijnswetten die het fundament vormen voor elk logisch redeneren:

1. De identiteitswet: Wat (zo) is, dat is (zo).

2. De contradictiewet (ongerijmdheid):

Iets kan niet tegelijkertijd zo zijn en niet zo zijn.

1. De wet van het uitgesloten derde: Iets is zo of is niet zo; er is geen derde mogelijkheid.
2. Het beginsel van voldoende grond: Alles heeft een noodzakelijke of voldoende reden, wat door C.S. Peirce wordt uitgewerkt als de abductie of verklarende hypothese.

Daarnaast behandelt de ontologie de modaliteiten (fysische modaliteiten zoals noodzakelijk, mogelijk en toevallig, evenals ethische modaliteiten zoals plicht en toelating), en de intentionele ontologie, waarin het menselijk bewustzijn via het cogito (Augustinus, Descartes, Kant, Husserl) gericht is op de werkelijkheid als object van kennen, voelen en willen.

2: Harmologie – De Comparatieve Orde- en Ordeningsleer

De harmologie behandelt de geordende structuur van de werkelijkheid en steunt op de stelregel van Thomas van Aquino: “Sapientis est ordinare” (het is de taak van de wijze te ordenen). De kern van de ordening is de analogieleer of het zien van deelidentiteiten tussen verschillende gegevens middels de comparatieve methode (vergelijkende benadering).

Binnen de harmologie worden verschillende vormen van vergelijken en ordenen onderscheiden:

- Tropologische vergelijking: De overdrachtelijke taalvormen waarin deelidentiteiten worden bewaard, zoals de metafoor (gelijkheidsrelatie), metonymie (samenhangsrelatie) en synecdoche (deel-geheelrelatie).
- Summatieve inductie (totalisering): Het opsommen en samenvoegen van alle afzonderlijke elementen van een geverifieerde verzameling of systeem tot een geheel (inventaris).
- Dit staat tegenover de amplificatieve inductie, die van geverifieerde steekproeven veralgemeent naar niet-onderzochte gevallen. De cursus analyseert de psychologie van het summeren via mantische, intuïtieve (Poincaré), generatieve en kinderlijke ontwikkelingsstadia (Jean Piaget).
- Antithetiek en Taseologie (tegenstellings- en spanningsleer): De analyse van tegenstellingsparen (dyaden/triaden) en dynamische spanning tussen polen in de natuur, psychologie en cultuur.
- Methodisch ordenen en experimentalisme: De toepassing van uitsluitingsregels en tafels voor causale analyse, zoals geformuleerd door Francis Bacon (aanwezigheids-, afwezigheids- en gradatietafels) en John Stuart Mill (methode der begeleidende wijzigingen). Dit mondt uit in het experimentalisme van John Dewey, waarin een idee dient als instrumenteel lemma (werkhypothese) om een problematische situatie stelselmatig om te vormen.

3: Formele Logica – Begrippen, Oordelen en Redeneringen

De formele logica is de wetenschap van de denkregels die tegenspraak vermijden en zorgen voor consequente denkbewegingen. Ze bestrijkt drie opeenvolgende geestesverrichtingen:

1. Begripsleer (Conceptus):

Een begrip of idee is de eenvoudige geestelijke voorstelling van een zijnde. Elk begrip kent twee dimensies: de begripsinhoud (comprehensio, het totaal aan kenmerkende eigenschappen) en de begripsomvang (extensio, de verzameling individuen waarop het begrip van toepassing is). Inhoud en omvang verhouden zich omgekeerd evenredig tot elkaar. Naast universele begrippen behandelt de cursus de idiografische of individuologische begripsleer, die het singuliere en unieke onderzoekt (zoals uitgewerkt door de School van Coimbra en via convergente inductie).

2. Oordeelsleer (Judicium):

Het oordeel is de geestesverrichting waarin twee begrippen (subject en predicaat) worden verbonden of gescheiden. In de zin van Bernard Bolzano behandelt de logica “zinnen op zich”, los van hun psychologische uitspraak.

3. Redeneringsleer (Syllogistiek):

De sluitrede of het syllogisme leidt uit twee voorzinnen (premissen) noodzakelijk een nazin (conclusie) af. C.S. Peirce verdeelt het redeneringstype in drie grondvormen:

Deductie: Verbinding van regel en toepassing leidt tot een noodzakelijk resultaat (analytisch).

Inductie: Verbinding van toepassing en resultaat leidt tot een algemene regel (synthetisch).

Abductie: Verbinding van resultaat en regel leidt tot een waarschijnlijke hypothese of verklaring.

4: Methodeleer en Epistemologie der Wetenschappen

De methodeleer (toegepaste logica) behandelt de doelgerichte toepassing van logische wetten op specifieke kennisdomeinen. Een vakwetenschap wordt gedefinieerd als een systematisch, intersubjectief en seculair geordend weten met een specifiek materieel en formeel object.

De cursus onderscheidt vier grote wetenschappelijke methodologieën:

1. De Fenomenologische methode (Brentano, Husserl):

Deze richt zich op de directe, eidetische aanschouwing van het wezen van fenomenen in het bewustzijn, waarbij vooroordelen en het buitenmentale bestaan tijdelijk worden opgeschort (epochè).

2. Het Formalisme en de Calculus:

De herleiding van denkbewerkingen tot het mechanisch combineren van grafische, betekenisloze tekens volgens geformaliseerde syntactische regels (zoals in de rekenkunde, logistiek en computeroperaties).

3. De Axiomatisch-Deductieve methode (Hilbert, Cavaillès, Lakatos):

Vertrekt vanuit onbewezen grondstellingen (axiomata) en afleidingsregels om via progressieve of regressieve stappen een ononderbroken keten van logisch noodzakelijke stellingen te bewijzen.

4. De Reductieve methode (Claude Bernard, A.D. de Groot):

De klassieke empirisch-wetenschappelijke kringloop voor verklarende wetenschappen. Deze verloopt via vijf opeenvolgende fasen:

1) waarneming van feiten,
2) opstellen van een verklarende hypothese (abductie),
3) deductie van toetsbare voorspellingen,
4) empirische toetsing (verificatie en Popperiaanse falsificatie), en
(5) evaluatie van het resultaat.